

sürenler de vardır. Zeydiyye'nin Cârüdiyye koluna mensup olan İbn Ukde'yi Kûfeliler'in rivayetlerini tahrif etmek, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer aleyhinde sözler nakletmek, bazı Kûfeliler'e hadis yazıp onlardan bu hadisleri rivayet etmelerini istemek, daha sonra bu hadisleri onlardan bizzat rivayet etmekle suçlanmıştır (Hatîb, V, 20-22). Ayrıca garîb ve münker hadis rivayet ettiği, meçhul râvilerden hadis naklettiği, rivayet ettiği hadislerle amel etmediği ve rivayetlerinde bazı ölçüsüz-lükler bulunduğu belirtilmiştir. Bilhassa vicâde yoluyla elde ettiği hadisleri rivayet etmesi yüzünden tenkide uğramıştır. Buna rağmen İbn Adî onun hadiste otorite olduğunu, tenkide uğrayan herkesi eserine alma prensibi sebebiyle *el-Kâmil*'de onun biyografisine de yer verdiğini söylemektedir (I, 208). Zehebî, İbn Ukde'nin hadis uydurma ile itham edilemeyeceğini, Ebû Ali en-Nisâbü'rî de aleyhinde söylenenlere itibar edilmemesi gerektiğini, Dârekutnî ise onun herkesin bildiği şeyleri bildiğini, ancak başkalarının ondaki ilme tam olarak sahip olmadığını belirtmektedir. Sika bir muhaddis olan Da'lec b. Ahmed'in *el-Müsned*'inin kontrolünü İbn Ukde'ye yaptırmayı da onun güvenilirliği ni ve ilmî seviyesini ortaya koymaktadır.

İmâmîyye mezhebine mensup muhaddislerden çok sayıda hadis rivayet eden İbn Ukde'den Sünnî ve Şîî hadisçiler rivayette bulunmuşlardır. Bunda onun aşırı-lığa kaçmaması, Hz. Ebû Bekir'le Ömer'i öven rivayetleri nakletmesi etkili olmuştur. Resûl-i Ekrem'in, Hz. Ali'ye Ebû Bekir'le Ömer'i göstererek onların ehl-i cennetin efendisi olduklarını bildirmesiyle ilgili hadisi ölümünden iki yıl önce talebelerine yazdığını söyleyen Zehebî, İbn Ukde'nin aşırı Şîîler'den olmadığını kaydetmektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*², XV, 343).

Eserleri. 1. *Kitâbü Zikri'n-nebî ve's-şahrâtü ve'r-râhib ve'turuğu zâlik*. Nabia Abbott tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte *Studies in Arabic Literary Papyri* adlı eser içinde neşredilmiştir (Chicago 1957, I, 100-108). 2. *Cüz² min hadîsih* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Umumi, nr. 4581, vr. 9-15). 3. *Kitâbü'r-Ricâl*. Ca'fer es-Sâdık'tan rivayette bulunanlar hakkında olup yaklaşık 4000 râviyi ve her birinin rivayet ettiği hadisleri ihtiva etmektedir. 4. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. Şîî âlimi Ahmed b. Ali en-Necâşî (ö. 450/1058) bu tefsiri gördüğünü bildirmiş, VIII. (XIV.) yüzyılda da eserden faydalandığı belirtilmiştir (DMT, IV, 498). 5. *Kitâbü's-Sünen*. Çok hacimli bir eser olduğu kaydedilmiştir.

İbn Ukde'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü't-Târîh ve zikru men reva'l-hadîs* (tamamlanmamıştır), *Kitâbü Şulhi'l-Hasan ve Mu'âviye*, *Kitâbü'l-Hasaneyn*, *Kitâbü'r-Râye*, *Kitâbü men revâ 'an emîri'l-mü'minin 'Alî ve Müsnedüh*, *Kitâbü men revâ 'ani'l-Hasan ve'l-Hüseyn*, *Kitâbü men revâ 'an 'Alî b. el-Hüseyn ve aḥbâruh*, *Kitâbü men revâ 'an Ebî Ca'fer Muhammed b. 'Alî ve aḥbâruh*, *Kitâbü men revâ 'an Zeyd b. 'Alî ve Müsnedüh*, *Kitâbü men revâ 'an Fâtıma min evlâdihâ*, *Kitâbü men revâ 'an 'Alî ennehû kasimü'l-cenneti ve'n-nâr*, *Kitâbü's-Şî'a min aşhâbi'l-hadîs*, *Kitâbü Tesmiyeti men şehide ma'a emîri'l-mü'minin ḥurûbehû mine's-şahâbe ve't-tâbi'in*, *Kitâbü'l-Cehr bi'l-besmele*, *Kitâbü Aḥbâri Ebî Hanîfe ve Müsnedüh*, *Kitâbü'l-Vilâye ve men revâ yevme Gâdir Ḥum*, *Kitâbü Fazlî'l-Kûfe*, *Kitâbü't-Tesmiye fi fıkhi Ehli beyt bi'l-aḥbâr*, *Kitâbü's-Şûrâ*, *Kitâbü Turuḳı hadîsi'n-nebî li-'Alî "Ente minnî bi-menzileti Hârûne min Mûsâ"*, *Kitâbü Yahyâ b. el-Hüseyn b. Zeyd ve aḥbâruh*, *Kitâbü'l-Âdâb*, *Kitâbü Turuḳı hadîsi "men kuntu mevlâhû fe-'Aliyyün mevlâhû"*, *Kitâbü't-Tâ'ir*, *Müsnedü 'Abdillâh b. Bukeyr b. A'yûn*, *Târîḳu tefsîri kavlihi te'âlâ "innemâ ente münzir"*, *Kitâbü'l-Meḥâsin*, *Kitâbü'l-Müvâlat* (İbn Hacer *el-İşâbe*'de bu eserden faydalanmıştır, Sezgin, I, 182).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 208-209; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî* (nşr. M. Cevâd en-Nâîfî), Beyrut 1408/1988, I, 240-242; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 56-57; a.mlf., *Ricâlü't-Tûsî* (nşr. M. Sâdık Âlî Bahrülülûm), Necef 1381/1961, s. 441-442; Hatîb, *Târîḳu Bağdâd*, V, 14-23; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 214-215; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-'ulemâ*² (nşr. Muhammed Sâdık Âlî Bahrülülûm), Beyrut, ts., s. 16-17; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 336-337; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 348; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ² ü'l-hadîs*, III, 28-32; Zehebî, *Tezkiretü'l-ḥuffâz*, III, 839-842; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ²*, XV, 340-355; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 136-138; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 395-396; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 209; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 263-266; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 208-209; İzzâhu'l-meknûn, I, 303; II, 260, 287, 290, 297, 306, 311, 350; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 60; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 112; Sezgin, GAS, I, 182; Elbânî, *Maḥtûṭât*, s. 87; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkāb*, Beyrut 1983, I, 358-359; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 59-60; C. Arvâd, *Ḥazâ'inü'l-kütübî'l-kadîme fi'l-'Irâk*, Beyrut 1406/1986, s. 216-218; W. Madelung, "İbn 'Ukda", *El² Suppl.* (İng.), s. 400-401; DMT, IV, 498; Ahmed Pâketçî, "İbn 'Ukde", *DMBİ*, IV, 318-319.

KEMAL SANDIKÇI

İBN UKKÂŞE

(bk. HAKEM b. UKKÂŞE).

İBN ULEYYE

(ابن عليّ)

Ebû Bîşr İsmâil b. İbrâhîm
b. Mîksem el-Esedî el-Basrî
(ö. 193/809)

Hadis hâfızı, fakih
ve müfessir.

110 (728) yılında Basra'da doğdu. Aslen Horasanlı olan ailesinin Kûfe'ye yerleştiği, ticaretle uğraşan babasının Benî Esed'in mevlâsı olan Uleyye bint Hassân ile evlenerek Basra'ya göç ettiği bilinmektedir. Uleyye'nin İsmâil'in anneannesi olduğu görüşü (Hatîb, VI, 231) isabetli değildir. İsmâil, annesine nisbetle İbn Uleyye diye meşhur olmuşa da kendisinin bundan pek hoşlanmadığı ve "Benî İbn Uleyye diye çağırın gıybetimi yapmış olur" dediği nakledilmektedir (Ahmed b. Hanbel, II, 372). Ancak Zehebî, Hz. Peygamber'in de bazı sahâbîleri zaman zaman annelerine nisbetle çağırıldığına dikkat çekerek İsmâil'i bu davranışından dolayı eleştirmiştir (*A'lâmü'n-nübelâ²*, IX, 108).

İlk dinî bilgileri Abdülvâris b. Saîd et-Teymî'den öğrenen İbn Uleyye daha sonra Eyyûb es-Sahtiyânî, Atâ b. Sâib, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Avn ve İbn Ebû Arûbe gibi hocalardan istifade etti. Aynı zamanda hocaları olan İbn Cüreyc ve Şu'be b. Haccâc ile Abdurrahman b. Mehdî, Ali b. Medînî, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, İshak b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel, Halîfe b. Hayyât ve Fellâs gibi âlimler de onun talebeleri arasında yer aldı.

İbn Uleyye, Hârûnürreşîd'in hilâfetinin (786-809) son yıllarında Basra'da kadılık görevine getirildi. Ancak Abdullah b. Mübârek'in kendisini, âlimlerin devlet yöneticilerinden uzak durması gerektiği hususunda uyarması üzerine yaşlandığını ileri sürerek halifeden affını istedi, halife de bu isteğini kabul etti (Hatîb, VI, 235-236). Dîvânü's-sadaka ve Dîvân-ı Mezâlim'de de görev yapan İbn Uleyye, halku'l-Kur'ân görüşünü benimsemekle suçlanmışsa da hilâfet makamına yeni geçen Emîn'in bu konuyu kendisine sorması üzerine bunun bir yanlış anlamadan kaynaklandığını belirterek tövbe etmiştir (Ahmed b. Hanbel, I, 377). İbn Uleyye'nin nebiz içmesi yüzünden eleştirilmesi de nebizin fikhî hükmündeki ihtilâf dolayısıyla kendisinin güvenilirliğine zarar vermeyecek bir fiil olarak

görülmüştür. Zehebî ise bu iddianın doğru olmadığını belirtmiştir (*A'lamü'n-nübelâ*, IX, 117, 118).

İbn Uleyye 13 Zilkade 193'te (28 Ağustos 809) Bağdat'ta vefat etti ve Abdullah b. Mâlik Kabristânı'na defnedildi. Kardeşi Rib'î ile oğulları Dimaşk Kadısı Ebû Bekir Muhammed ve Hammâd da muhaddis olup üçüncü oğlu İbrâhim'in ise Kur'an'ın mahlûk olduğunu savunan, İmam Şâfiî ile münazaralar yapan, Cehmiyye mezhebine mensup bir kelâmcı olduğu belirtilmektedir (Hatîb, VI, 20-23).

İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medînî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin sika olarak değerlendirildiği, Ahmed b. Hanbel'in güvenilirliğin zirvesinde gördüğü ve Şu'be b. Haccâc'ın "seyyidü'l-muhaddisîn" diye nitelendirdiği İbn Uleyye'nin rivayetleri *Kütüb-i Sitt'e*'de yer almıştır. Onun son derece güçlü bir hâfızaya sahip olduğu, bu sebeple hadis rivayet ederken öünde yazılı metin bulundurmadığı belirtilmektedir. Ahmed b. Hanbel'le birlikte iken yanlarına gelen bir kişinin, Abdullah b. Amr b. Âs'ın hadisleri yazmak için izin istemesine Hz. Peygamber'in olumlu cevap verdiğini gösteren hadisi (Ebû Dâvûd, "İlim", 3) rivayet etmesi üzerine İbn Uleyye'nin bunun yalan olduğunu söylemesine bakılacak olursa (Ahmed b. Hanbel, I, 244-245; II, 388) onun hadisleri ezberden rivayet etmekle kalmayıp aynı zamanda hadis yazmanın yasak olduğu görüşünü benimsediğini göstermektedir. Ebû Dâvûd'un hata yapmayan muhaddis bulunamayacağını söyledikten sonra İbn Uleyye'yi bundan istisna etmesi (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 216), Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği müdebber* konusundaki hadiste (Ebû Dâvûd, "İtk", 9; Nesâî, "Büyü", 84) köle ile efendisinin adlarını değiştirerek nakletmesi dışında bir kusuru bulunmaması onun zabtının da son derece sağlam olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Uleyye'ye nisbet edilen *Kitâbü't-Tahâre*, *Kitâbü's-Şalât*, *Kitâbü't-Tefsîr* ve *Kitâbü'l-Menâsik* adlı eserlerin (İbnü'n-Nedîm, s. 227) günümüze gelip gelmediği bilinmemekte, Ebû Bekir el-Ebherî'nin oğlu Ebû Ca'fer'in *er-Red 'alâ İbn 'Uleyye* adıyla bir kitap yazdığı kaydedilmektedir (a.g.e., s. 201).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "İlim", 3, "İtk", 9; Nesâî, "Büyü", 84; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 325-326; Ahmed b. Hanbel, *el-İllet* (Vasiyullah), I, 244-245, 377; II, 372, 388; III, 182; ayrıca bk. İndeks; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 342; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 132-133; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 153-155; İbn Hibbân, *es-Sikâh*, VI, 44; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s.

201, 227; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 20-23, 229-240; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 99-102; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 23-33; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 322-323; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, IX, 107-120; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 216-220; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 191-200*, s. 98-103; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 275-279; III, 4, 236; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 104; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 333; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 206; Ziriklî, *el-A'lam*, I, 301; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 283; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 86-87.

SELAHATTİN POLAT

İBN UNEYN

(ابن عيين)

Ebû'l-Mehâsin Şerefüddîn Muhammed
b. Nasrillâh b. el-Hüseyn
b. Uneyn el-Ensârî
(ö. 630/1233)

Hicivleriyle tanınan şair ve vezir.

9 Şâban 549'da (19 Ekim 1154) Dimaşk'ta doğdu. Soyu ensara dayandığından Ensârî nisbesiyle anılır. Dimaşk'ta Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Ebû's-Senâ Muhammed b. Arslan eş-Şeyzerî, Kutbüddin en-Nişâbü'rî ve Kemâleddin eş-Şehrezûrî'nin, Bağdat'ta Minûcihr b. Türkânşah'ın derslerine devam etti. İbn Düreyd'in meşhur sözünü *el-Cemhere*'yi âdeta ezberledi. On altı yaşında iken şiir yazmaya başladı. Yetiştirdiği dönemde Suriye bölgesini Nüreddin Mahmud Zengî yönetiyordu. İbn Uneyn daha sonra burada Eyyûbî Devleti'nin kuruluşuna şahit oldu. Zengîler ve Eyyûbîler devrinde devlet yöneticileri, vezirler, kumandanlar ve âlimler için hicviyeler yazan İbn Uneyn, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye şikâyet edildi (570/1175). Bu olay üzerine Dimaşk'tan sürüldü ve yaklaşık yirmi yıl boyunca Suriye, Azerbaycan, Horasan, Gazne, Hârîz ve Mâverâünnehir'de dolaştı. Rey'de bulunduğu sırada Fahreddin er-Râzî'den yakın ilgi gören İbn Uneyn ona birçok defa methiye yazdı. Rey'den Hindistan'a, oradan da Yemen'e geçti. Yemen'de hüküm süren Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşi Seyfülislâm Tuğtegin'e yazdığı şiirler sebebiyle onun iltifatlarına mazhar oldu. Bir müddet Yemen'de kaldıktan sonra Mısır'a gidip gelerek ticaretle uğraştı. Mısır'da bulunduğu süre içinde edebiyat ve şiir meclislerine devam ederek "Dimaşk şairi" unvanı ile tanındı.

İbn Uneyn, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ölümünden (589/1193) sonra Dimaşk'a dönmek için Eyyûbî Sultanı I. el-Melikü'l-Âdil'e bir methiye yazdı ve hükümdarın izniyle 593'te (1197) Dimaşk'a geri döndü. el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Muazzam

ona büyük saygı gösterdi. 623'te (1226) kendisini elçi olarak tayin ettiğinde İbn Uneyn Erbil'de İbn Hallikân'la görüştü. Hükümdar daha sonra onu vezir tayin etti. el-Melikü'l-Muazzam'ın ölümünün ardından oğlu el-Melikü'l-Eşref Mûsâ zamanında görevinden ayrılıp evine çekilen İbn Uneyn 20 Rebülevvel 630'da (4 Ocak 1233) Dimaşk'ta vefat etti. Kaynaklarda iyi bir şair olmasının yanında hadis, fıkıh, tefsir, lugat, mantık, tarih, astronomi ve matematik gibi ilimlerle de ilgilendiği kaydedilmektedir.

Büyük Arap şairlerinin eserlerini incelediği anlaşılan İbn Uneyn'in şiirleri, fasih lafızlarla sağlam terkiplerden oluşan mükemmel bir örgüye sahiptir. Bu ise onun, *el-Cemhere*'den ezbere nakiller yapabilecek derecede güçlü lugat bilgisinden ileri gelmektedir. Hicivlerinde halk diline ait kelimeler kullanması uzun zaman değişik bölgelerde bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır. Hemen herkesi hicvetmeyi âdet haline getiren İbn Uneyn, insanların sadece yanlışlarını değil bazı vücut sakatlıklarını da hiciv konusu yapmıştır. *Mikrâzü'l-a'râz* adlı 500 beyitlik bir şiirinde Dimaşk büyüklerini bu açıdan eleştirmiş, bu yergileri sebebiyle zındıklıkla itham edilmiştir.

İbn Uneyn'in şiirleri daha sonra derlenerek divan haline getirilmiş, çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan divan Halîl Merdem Bek tarafından yayımlanmıştır (Dimaşk 1946; Beyrut, ts.). Kaynaklarda onun İbn Düreyd'in *el-Cemhere*'sini ihtisar ettiği, el-Melikü'l-Azîz laka-bıyla bilinen Yemen Sultanı Seyfülislâm Tuğtegin'in hayatına dair *et-Târîhu'l-Azîzî* adlı bir kitap yazdığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Uneyn, *Divân* (nşr. Halîl Merdem Bek), Beyrut, ts. (Dârü Sâdır), neşredenin girişi, s. 3-46; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, XIX, 81-92; Münzirî, *et-Tekmilâ*, III, 336-337; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 14-19; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 363; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtaşar fî ahbâri'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 240-241; Safedî, *el-Vâfi*, V, 122-127; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 137-138; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 405; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VI, 293-295; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VII, 246-250; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 113; Brockelmann, *GAL*, I, 387-388; *Suppl.*, I, 551; Halîl Merdem Bek, *es-Şu'arâ'ü's-Şâmiyyûn*, Beyrut, ts., s. 245-275; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, VI, 718-722; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 514-517; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), VII, 125-126; "İbn 'Unayn", *El*² (İng.), III, 962; Muhammed Seyyidî - Hasan Saferî Nâdirî, "İbn 'Unayn", *DMBİ*, IV, 345-347.

RIZA KURTULUŞ